

Magdalena Gawrońska-Garstka

Rys historii Uniwersytetu Wileńskiego

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 3, 71-78

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena GAWROŃSKA-GARSTKA

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

RYS HISTORII UNIwersYTETU WILEŃSKIEGO

„Gdyby światło nie zapaliło się w Wilnie, zgasłoby w Polsce całe!”
Stanisław Staszic

Inicjatorem i głównym organizatorem Akademii Wileńskiej był biskup wileński Walerian Protaszewicz Szuszkowski. Przy udziale jezuitów pragnął on założyć ośrodek naukowy, który stałby się ogniskiem zachodniej kultury chrześcijańskiej w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wszechnica erygowana 1 kwietnia 1579 roku,¹ przez Stefana Batorego króla Polski i Wielkiego Księcia Litewskiego, utworzona została z wileńskiego kolegium jezuickiego istniejącego od 1570 roku.² Jezuita Stanisław Warszewicki był pierwszym rektorem Wszechnicy. Od 1 sierpnia 1579 do 1584 r. funkcję tę pełnił teolog, pisarz i mówca, jezuita Piotr Powęski (Piotr Skarga).³ W Akademii powstały trzy Wydziały: Nauk Wyzwolonych, Teologiczny i Filozoficzny.⁴ Najwybitniejszymi profesorami z pierwszej połowy XVII wieku byli: Maciej Sarbiewski (profesor retoryki na Uniwersytecie, poeta łaćniński) oraz Hieronim Kiniszko wykładający gramatykę. Wśród uczniów Akademii był między innymi Jan Karol Chodkiewicz, późniejszy hetman wielki litewski, walczący w bitwie ze Szwedami pod Kircholmem.⁵

W 1773 roku, po kasacie Zakonu Jezuitów, Akademia Wileńska została przejęta przez Komisję Edukacji Narodowej, a w 1781 roku otrzymała nową nazwę - Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego. W ramach Uczelni istniały wówczas dwa Kolegia: Fizyczne (zajęcia z: matematyki, nauk przyrodniczych i medycyny) oraz Moralne (wykłady z: teologii, prawa, historii i literatury).

Po trzecim rozbiore Polski w 1795 r., uczelnia działała pod nazwą Szkoły Głównej Wileńskiej, a od 4 kwietnia 1803 r. funkcjonowała jako Uniwersytet Wileński, sprawując zarząd nad szkołami należącymi do Wileńskiego Okręgu Szkolnego.⁶ Uniwersytet Wileński podzielono na cztery Wydziały: Matematyczno-Fizyczny, Lekarski, Nauk Moralnych i Politycznych oraz Literatury i Sztuki. W ramach uczelni

¹ 7 lipca 1578 roku, Stefan Batory wydał we Lwowie akt erekcyjny Akademii, a 1 kwietnia 1579 r. wystawił w Wilnie formalny dyplom w tej sprawie. Zatwierdził też akt fundacyjny, sporządzony w sierpniu 1578 roku przez biskupa wileńskiego Waleriana Protaszewicza-Szuszkowskiego. 30 października 1579 r. papież Grzegorz XIII zatwierdził przywilej Stefana Batorego, L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570 – 1599*, Rzym 1984, s. 56 – 58. P. Rabinauskas sądzi, iż bulla papieska jest datowana na dzień 30 września 1579 roku, P. Rabinauskas: *Założenie Uniwersytetu Wileńskiego*, „Lithuania” 1994, nr 4, s. 23-24

² W początkach 1665 r., kardynał Stanisław Hozjusz przeznaczył dla jezuitów klasztor franciszkański w Braniewie, gdzie niebawem utworzyli oni Seminarium Duchowne, M. Kosman: *Uniwersytet Wileński 1579 – 1979*, Wrocław 1981, s. 14

³ L. Piechnik: *Początki Akademii Wileńskiej 1570 – 1599*, op. cit., s. 65, 106

⁴ J. Ochmański: *Historia Litwy*, wyd. 3, Wrocław 1990, s. 29

⁵ B. Podoski: *Zarys dziejów Uniwersytetu Wileńskiego*, W: *Wyższe Uczelnie na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej, Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie*, Londyn 1989, s. 87

⁶ Wileński Okręg Naukowy powstał na skutek reformy oświatowej Aleksandra I, przeprowadzonej w 1802 roku, dzielącej Rosję na okręgi, w zasięgu których znajdowały się gubernie: grodzieńska, kijowska, mińska, mohylewska, podolska, wileńska, witebska i wołyńska. Kuratorem wileńskim został książę Adam Czartoryski, Z. Skubała-Tokarska, Z. Tokarski: *Uniwersytety w Polsce*, Warszawa 1972, s. 109

istniały także: Obserwatorium Astronomiczne, Ogród Botaniczny oraz Muzeum Zoologiczne.

Uczelnia wykształciła wielu wybitnych twórców XIX wieku: poetów, literatów, artystów (Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Józef Ignacy Kraszewski). W jej murach nauczali znani i cenieni profesorowie, do grona których należeli między innymi: przyrodnik Jędrzej Śniadecki, botanik Stanisław Jundziłł, historyk Joachim Lelewel, filolog klasyczny Gotfryd Ernest Groddeck, weterynarz Ludwik Bojanus oraz lekarz Józef Frank.

Funkcjonowanie Wszechnicy zakłócił wybuch powstania listopadowego. W październiku 1831 roku Wilno opuścił rektor Wacław Pelikan⁷, powierzając swą funkcję Mikołajowi Mianowskiemu. Według Janiny Kozłowskiej, los Wszechnicy był już wówczas przesądzony⁸, bowiem, jak twierdzi Stanisław Trzebiński, „nigdy nie cieszyła się ona przychylnością Mikołaja I, który w ogóle nie lubiąc Wilna, w jego wyższej uczelni upatrywał zawsze jedną z ości znieawidzonych przezeń dążeń rewolucyjnych.”⁹

Car Mikołaj I 1 (13) maja 1832 r. podpisał reskrypt zamykający Uniwersytet¹⁰. Po zlikwidowaniu Wszechnicy powstały dwie Akademie: Duchowna oraz Medyko-Chirurgiczna, do której przeniosła się większość profesorów Wydziału Lekarskiego (między innymi: Jędrzej Śniadecki i chirurg Konstanty Porcyanko¹¹).¹² W Akademii Duchownej, wykładano obok przedmiotów teologicznych także: literaturę łacińską, historię powszechną oraz języki obce (język polski, jako wykładowy, dopuszczony był w nauce kaznodziejstwa).¹³

Na mocy ukazu carskiego z kwietnia 1840 roku Akademii Medyczne w Moskwie i Wilnie wyłączono spod nadzoru Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i podporządkowano Ministerstwu Oświecenia Publicznego. Drugi ukaz władcy Rosji z dnia 29 kwietnia / 11 maja 1840 r., likwidował Akademię Medyko-Chirurgiczną a jej majątek przekazał uniwersytetowi w Kijowie. Akademię Duchowną przeniesiono do Petersburga.¹⁴

Po likwidacji placówek naukowych w Wilnie część młodzieży i pracowników naukowych opuściła miasto a profesorowie, którzy pozostali wytrwale prowadzili

⁷ L. Janowski: *Wszechnica Wileńska 1578 – 1842*, Wilno 1921, s. 26

⁸ J. Kozłowska-Studnicka: *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędniczej*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 1: *Z dziejów dawnego Uniwersytetu*, Wilno 1929, s. 405

⁹ S. Trzebiński: *Wydział Lekarski dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i Akademii Medyko-Chirurgicznej (w świetle rękopisu Bućkiewicza)*, W: *Ibidem*, s. 379

¹⁰ Tymczasowy Komitet Szkolny powołano na mocy decyzji Mikołaja I z dnia 6/ 18 sierpnia 1832 roku. Jego celem było zawiadywanie sprawami szkolnymi w guberniach zachodnich po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego. Przejął on cześć zadań Komisji Likwidacyjnej, powołanej ukazem cara z 31V/ 12 VI 1832 r., *Ibidem*

¹¹ K. Michejda: *Z dziejów chirurgii wileńskiej*, „Polski Przegląd Chirurgiczny” 1960, nr 8/9, s. 755

¹² Akademia obok nauk medycznych, uzyskała prawo wykładowych z niektórych innych dziedzin nauki, wykładanych na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Wileńskiego: fizyki, chemii, mineralogii, zoologii oraz przywilej nauki języków obcych, szerzej zob. J. Garstka: *Życie społeczno-polityczne i kulturalne studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919 – 1939)*. /Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza/, Poznań 2000, s. 16

¹³ L. Janowski: *Wszechnica Wileńska...*, op. cit., s. 32 – 33; J. Kozłowska-Studnicka: *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędniczej*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit.; L. Zasztowt: *Kresy 1832 – 1864: Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1997, s. 121, 123 – 125

¹⁴ L. Zasztowt: *Kresy 1832 – 1864...*, op. cit., s. 117, 125

działalność naukową i publicystyczną. Nadal działały drukarnie, wydawano czasopisma o charakterze społeczno-literackim, działały Towarzystwa Naukowe: Wileńskie Towarzystwo Lekarskie, Komisja Archeologiczna, Muzeum Starożytności.¹⁵

Pod rządami generała – gubernatora wileńskiego Mikołaja Murawiewa, po upadku powstania styczniowego, w wyniku represji, które dotknęły Litwę życie naukowe i kulturalne Wileńszczyzny ustało.¹⁶ Na początku XX wieku z inicjatywy Alfonsa Parczewskiego i Władysława Zahorskiego (oraz Elizy Orzeszkowej, Józefa Hłaski i Czesława Jankowskiego) powstało Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie.¹⁷ Zebranie organizacyjne Towarzystwa miało miejsce 22 października 1906 roku. Głównym celem Towarzystwa była troska o rozwój nauki i literatury w języku polskim oraz badania: przyrodnicze, etnograficzne i statystyczne kraju. TPN w Wilnie posiadało archiwum i muzeum naukowe (działy: przedhistoryczny, numizmatowy i medalii, archeologii kościelnej, Mickiewiczowski, artystyczny, etnograficzny, historyczno-obyczajowy i przyrodniczy) a także wydawało „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”, „Rozprawy i Materiały”, „Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk” oraz „Ateneum Wileńskie”. Podczas zebrań TPN referowano prace naukowe, omawiając historię, kulturę i sztukę ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego.¹⁸

Po wybuchu pierwszej wojny światowej sytuacja polityczna uległa zmianie. Polska inteligencja wileńska rozpoczęła prace mające na celu przywrócenie Uniwersytetu Wileńskiego. W 1915 roku, gdy wojska rosyjskie opuściły Wilno utworzono Wyższe Kursy Naukowe, zwane również „Uniwersytetem latającym”, zawieszono przez władze niemieckie. Działalność Kursów wznowiono w listopadzie 1918 roku, mając na uwadze możliwość przekształcenia ich w uniwersytet. Plan ten jednak nie powiódł się. Władze niemieckie zakazały też działalności Wileńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (23 lutego 1916 roku).¹⁹

¹⁵ M. Kosman: *Uniwersytet Wileński 1579 – 1979*, op. cit., s. 54; M. Stolzman: *W kręgu uniwersyteckiej tradycji. Życie kulturalne w Wilnie po roku 1831*, W: *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579 – 1979*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 554. Prace Historyczne”, z. 64, Kraków 1979, s. 10 – 12

¹⁶ J. Ochmański: *Historia Litwy*, op. cit., s. 215; M. Stolzman, *Nigdy od Ciebie miasto...Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832 – 1863)*, Olsztyn 1987, s. 97; W. Antoniewicz, *Muzea wileńskie (Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość)*, „Źródła Mocy”, 1928, s. 35. Działała jedynie i prowadziła prace badawcze urzędowa Komisja Archeograficzna, która w latach 1865 – 1915 wydała 39 tomów publikacji źródeł. W 1886 roku, powstała w Wilnie Szkoła Rysunkowa Iwana Trutniewa a w 1867 r., Szkoła Muzyczna i Rosyjska Biblioteka Publiczna

¹⁷ Inicjatorem TPN był Alfons Parczewski i Władysław Zahorski (oparty na projekcie Ludwika Abramowicza, z marca 1906 roku, zakładającego powstanie polsko-litewskiego Towarzystwa Naukowego), J. Garniewicz, *Wileński ośrodek historyczny /od pocz. XX w. do końca r. 1939/* (Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza), Poznań 1977, s. 30. Towarzystwo zostało oficjalnie zarejestrowane przez gubernatora wileńskiego Nikołaja Lubimowa, dnia 10/23 marca 1907 r., A. Kijas, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1918 – 1939*, W: *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14 – 17 IX 1994*, pod red. Elżbiety Feliksiak i Alicji Kisielewskiej, t. 2: *Kultura i trwanie*, Białystok 1996, s. 298-301

¹⁸ M. Brensztejn: *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*, W: *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. 2, Wilno 1937, s. 131 – 132; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół w Wilnie*, nr 1 – 2, Wilno 1908, s. 122 – 127, 129 – 135; L. Żytkowicz, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907 – 1940*, W: *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa T-wa Naukowego Toruńskiego 1875 – 1975*, Toruń 1975, s. 49 – 75. *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie* (opracowała M. Kocójowa), Kraków 1993, s. 252 – 256, zawiera opis zawartości zbiorów dotyczących TPN w Wilnie, znajdujących się w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym (F 1135, 9477 jednostek archiwalnych, zbiory od XIV w. do 1912 r.)

¹⁹ B. Jaczewski: *Polityka naukowa państwa w latach 1918 – 1939*, Wrocław 1978, s. 38-39

W mieszkaniu byłego pośła do Dumy rosyjskiej, profesora Alfonsa Parczewskiego w Warszawie (przy ulicy Wiejskiej 9), w dniu 13 grudnia 1918 roku profesor Stanisław Władyczko zorganizował konferencję mającą na celu wskrzeszenie, najpóźniej do jesieni 1919 roku Uniwersytetu Wileńskiego, zamkniętego przez cara Mikołaja I.²⁰ Postanowiono także utworzyć przy Komisji Litewskiej w Warszawie reprezentującej interesy ludności polskiej z Litwy i Białorusi – Komitet Warszawski Odrodzenia Wszechnicy Wileńskiej w Wilnie z prezesem prof. Alfonsem Parczewskim.²¹ Działający w Wilnie Komitet Polski²² oraz Komitet Edukacyjny²³ wsparte były pracami organizacji warszawskich. 28 grudnia 1918 roku Komitet Polski powołał Komisję Organizacyjną pod przewodnictwem profesora anatomii Józefa Ziemackiego, której zadaniem było współdziałanie z Warszawskim Komitetem Odbudowy Wszechnicy Wileńskiej. Komitet Edukacyjny (prezesem został dr Witold Węclawski) zajmujący się sprawami organizacyjno-oświatowymi powołał (4 stycznia 1919 roku) Tymczasowy Senat Akademicki oraz Komisję Organizacyjno-Rewindykacyjną.²⁴

Po wtargnięciu do Wilna bolszewików prace Komitetu zostały przerwane. 14 marca 1919 roku rektor Ziemacki upoważnił profesorów: Alfonsa Parczewskiego i Stanisława Władyczkę do podejmowania działań mających na celu odbudowę Uniwersytetu w Wilnie.²⁵ 21 maja 1919 roku na posiedzeniu Komisji Organizacyjno-Rewindykacyjnej powstał Komitet Wykonawczy, którego celem było pozyskiwanie gmachów dla Uniwersytetu.²⁶ Po zajęciu Wilna przez Wojsko Polskie (w kwietniu 1919 r.) reaktywowaniem uniwersytetu zainteresowała się Sekcja Nauki i Szkół Akademickich w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego²⁷; Pracom organizacyjnym dynamiki nadał Józef Piłsudski, gorący orędownik odrodzenia Wszechnicy Wileńskiej, który brał wówczas udział w posiedzeniach Komitetu Wykonawczego.

19 czerwca 1919 roku przybyła do Wilna (pod przewodnictwem dr Ludwika Kolankowskiego) Komisja Rzecznawców w składzie: prof. Stanisław Budzyński, prof. Stanisław Ptaszycki, prof. Alfons Parczewski, prof. Piotr Wiśniewski, dr Stefan Ehrenkreutz i dyr. Fryderyk Papee, w sprawie organizacji poszczególnych Wydziałów Wszechnicy Wileńskiej.²⁸ 4 lipca 1919 roku w Warszawie miał miejsce zjazd przedstawicieli polskich uczelni, na którym podjęto decyzję o pomocy przy organi-

²⁰ W. Dziewulski: *Prawda o wskrzeszeniu Wileńskiej Wszechnicy w 1919 roku*, W: *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia uniwersytetu Wileńskiego*, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1966, s. 166

²¹ Komisja Litewska utworzona była przy Tymczasowej Radzie Stanu. Jej działaczami byli: Ludwik Abramowicz i Leon Wasilewski, J. Ochmański, *Historia Litwy*, op. cit., s. 275.

²² Komitet Polski funkcjonujący w Wilnie reprezentował interesy miejscowych Polaków, Ibidem

²³ *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918 R – 11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, t. 2, op. cit., s. 34-35

²⁴ A. Wrzosek: *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w 1919 r.*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 6, 24, 25

²⁵ Ibidem

²⁶ M. Siedlecki: *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 62

²⁷ A. Wrzosek: *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w 1919r.*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit.

²⁸ F. Ruszczyk: *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919 – 1932*, (wybór, układ, opracowanie, wstęp i postowie Edward Ruszczyk), Warszawa 1996, s. 17; CAPL F 175 I A 2, Sprawy związane z restauracją gmachów, s. 11

zowaniu Wszechnicy Wileńskiej.²⁹ Komitet Warszawski zakończył swe prace 24 sierpnia 1919 roku wydając „*Odezwę do społeczeństwa polskiego*” wyrażającą radość z powstania Uniwersytetu w Wilnie.³⁰ Od tej pory Komisja Organizacyjno-Rewindykacyjna i Komitet Wykonawczy pełniły funkcje doradcze Senatu Uniwersyteckiego.

28 sierpnia 1919 roku Józef Piłsudski podpisał dekret o utworzeniu Uniwersytetu w Wilnie³¹ a 11 października 1919 r. miało miejsce uroczyste otwarcie uniwersytetu, nazwanego imieniem Stefana Batorego.³² Józef Piłsudski zatwierdził Statut Tymczasowy Uniwersytetu, który obowiązywał jeszcze w roku akademickim 1920/21. USB powstawał obok innych polskich uniwersytetów: Jagiellońskiego w Krakowie (1364), Józefa Piłsudskiego w Warszawie (1915), Jana Kazimierza we Lwowie (1918), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1918) oraz Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu (1919), rok później przemianowanej na Uniwersytet Poznański.³³ Uroczystości związane z otwarciem uniwersytetu trwały od 10 do 11 października. W Ostrej Bramie odprawiono „nieszpory”, w których udział brali niemal wszyscy arcybiskupi i biskupi polscy, a także Władysław Mickiewicz, Józef Piłsudski, rektor Uniwersytetu i goście z wszystkich stron Polski. Przed obrazem odśpiewano *litanię* oraz *Pod Twoją obronę*.³⁴ Ferdynand Ruszczyk wspomina, iż 11 października wczesnym rankiem tłumy ciągały na plac katedralny [...] Z powozu zaprzęgniętego w parę pięknych białych koni, wysiadł Naczelnik Państwa [...] przy dźwiękach Mazurka Dąbrowskiego wkroczył do kościoła. W prezbiterium zasiadł episkopat z arcybiskupem Teodorowiczem. Naprzeciwko tronu arcybiskupiego, zajął miejsce Naczelnik Państwa, mając po lewej ręce gen. Szeptyckiego, obok którego siadł marszałek Sejmu Trąpczyński. Za naczelnikiem Państwa umieściła się generalicja i ministrowie [...] Po środku stanął Senat Akademicki. Mszę św. celebrował J. E. Książę biskup krakowski Sapieha. Kazanie arcybiskupa Teodorowicza zakończyło uroczyste nabożeństwo w katedrze. Po kazaniu Naczelnik Państwa opuścił świątynię i odjechał powozem. Z katedry wysypał się tłum [...] Wspornik przedstawił się pochod duchowieństwa, poprzedzony przez dwa sznury kleryków. [...] Nie mniejsze wrażenie czyniła na zebranych tłumach grupa profesorów w togach, prowadzona przez rektora Siedleckiego. Niebawem część pochodu znalazła się w kościele św. Jana, gdzie wyższe duchowieństwo wraz z Senatem Akademickim zajęło miejsce przed wielkim ołtarzem. Na wiadomość, że Naczelnik Państwa się zbliża, przez środek świątyni przeciągnięto dywan, a na spotkanie

²⁹ Z. Opacki: Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918 – 1919, „Kwartalnik Historyczny”, op.cit., s. 59 – 60; *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918R – 11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit. s. 39

³⁰ F. Ruszczyk: *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919 – 1932*, op. cit., s. 34

³¹ A. Wrzosek: *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 23-26

³² Goście otrzymali upoważnienia wystawione przez Adama Wrzoska, uprawniające do przejazdu specjalnym pociągiem z Warszawy do Wilna. Adam Wrzosek uzyskał wcześniej zgodę na wspomniany przejazd od Generalnego Komisarza Ziem Wschodnich Jerzego Osmałowskiego, BLAN F 98 507, Dokumenty USB (1919), s. 2, 3.

³³ Z. Kowalski: *Drogi rozwoju szkolnictwa wyższego w okresie międzywojennym*, „Rocznik Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie” 1978/79, s. 68-75

³⁴ M. Siedlecki: *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu ...*, op. cit., s. 74-82

wodza wyszedł rektor Siedlecki. Z chóru rozległy się dźwięki *Te Deum laudamus*, a po pieśni kto mógł, pospieszył do Auli Uniwersyteckiej. [...] Przybywa rektor Siedlecki z Senatem i rektorzy uniwersytetów: krakowskiego, lwowskiego, warszawskiego. Wreszcie około godz. 12 [...] do auli wkracza Naczelnik Państwa. Wszyscy wstają. Naczelnik podchodzi do stołu – wygłasza przemówienie oraz podpisuje akt otwarcia Wszechnicy. Potem rektor Siedlecki w swej mowie [...] zwraca się do Naczelnika Państwa z podziękowaniem za dokonanie aktu, za oswobodzenie miasta i kraju.³⁵

W auli uniwersyteckiej przed zebranymi na uroczystości gośćmi Piłsudski wygłosił mowę na otwarciu USB: „[...]] gdy danym było i nam stanąć w chwale zwycięstwa, gdy burza nad tymi murami już się przeniosła - spieszyłem by dźwignąć dla tej wiary świątynię, by dać znak widomy jej potęgi i siły. Spieszyłem, choć tu jeszcze dochodzą echa nieprzebrzmiałej burzy, choć chmury jeszcze przykrywają niebo. Niechże więc ta Wszechnica, którą dziś otwieram, zgodnie z tradycją tej ziemi nie zięje nigdy jadem nienawiści, niech nie kroczy nigdy drogami, które dla nas Polaków, tak ciężkimi były. Niech krzepi jasnowidztwem wiedzy, potęgą myśli twórczej, umiejętną i skrzętną pracą naukowego rzemiosła [...]”.³⁶

Pierwszym rektorem uniwersytetu był Michał Siedlecki, uczony o europejskiej sławie, autor wielu prac z dziedziny biologii morza, inicjator ochrony wielorybów.³⁷ Na USB utworzono następujące wydziały: Wydział Humanistyczny, Matematyczno-Przyrodniczy, Lekarski (w ramach którego działało Studium Farmaceutyczne), Prawa i Nauk Społecznych, Sztuk Pięknych i Teologiczny.³⁸ Od 22 do 25 października 1919 roku odbywały się zapisy słuchaczy na USB a egzaminy przeprowadzała komisja złożona z nauczycieli gimnazjalnych i wykładowców.³⁹ W Auli Śniadeckich mieszczącej się w gmachu głównym Uniwersytetu odbywały się uroczyste inauguracyjne rocznice roku akademickiego 1919/1920.⁴⁰ Choć odrodzenie Wszechnicy Wileńskiej było spełnieniem marzeń wielu pokoleń Polaków, to jednak dalekie od entuzjazmu było stanowisko wileńskiej ludności litewskiej pozbawionej możliwości wpływu na rozwój i funkcjonowanie uczelni. Sprawę pogarszał również obowiązek zdawania egzaminu z języka polskiego i dziejów Polski a także nieobsadzenie Katedry Lituanistyki na USB. Dopiero od roku akademickiego 1925/26 do 1939 działał lektorat języka litewskiego prowadzony przez Edwarda Haupta – (1925/26 do 1927/28); Alfreda Ehrmana (1928/29), ks. dr Wincentego Zajączkowskiego (1929/30 – 1930/31) a w roku akademickim 1931/32 – 1932/33 – ks. Petrasa Kraujalisa. W latach 1933/34 – 1939 wykłady z gramatyki litewskiej prowadził prof. Jan Otrębski, z historii litewskiej prof. Henryk Łowmiański i prof. Kazimierz Chodynicki a funkcję

³⁵ F. Ruszczyc: *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919 – 1932*, op. cit., s. 44-45

³⁶ J. Piłsudski: *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 112

³⁷ *Potrójny jubileusz Uniwersytetu Wileńskiego*, „Warmia i Mazury” 1960, nr 1, s. 23

³⁸ B. Rydzewski: *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919 – 1929*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 274; S. Trzebiński: *Wydział Lekarski USB w latach 1919 – 1929*, W: *Ibidem*, s. 383-385; F. Ruszczyc: *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919 – 1929*, W: *Ibidem*, s. 511; E. Ozorowski: *Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku*, „*Studia Theologica Varsoviensia*” 1994, nr 2, s. 9

³⁹ BLAN F 98 507, Dokumenty USB 1919, s. 57-58

⁴⁰ Na inauguracjach prelekcje swe wygłaszali, m. in. prof. filozofii Władysław Tatkiewicz, prof. ekonomii Władysław Zawadzki, prof. filologii romańskiej Stefan Glixelli), Szerzej zob. *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/1920*, Wilno 1919, s. 8.

lektora sprawował nauczyciel Gimnazjum im. Witolda Wielkiego w Wilnie – Bronius Untulis.⁴¹

Gmach główny Uniwersytetu Stefana Batorego znajdował się między ulicami: Zamkową (z kościołem św. Jana), Świętojańską, placem Napoleona i Skopówką, które połączone były dziedzińcami, między innymi: Piotra Skargi, Sarbiewskiego, Poczobuta, Smuglewicza.

Organizacja prac na USB została przerwana inwazją bolszewicką a 12 lipca 1920 roku Wilno zostało przekazane Litwinom. Rozpoczęła się akcja ewakuacji mienia Uniwersytetu i pracowników naukowych, która nastąpiła w wyniku Zarządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 sierpnia 1920 r., opartego na Instrukcji Ewakuacyjnej Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z dnia 5 sierpnia 1920 r.⁴² Rektor Siedlecki przeniósł się do Poznania, gdzie otrzymał wsparcie rektora Heliodora Święcickiego i dobytek swój umieścił w suterenach Zamku a na Uniwersytecie dla profesora z Wilna urządzono prowizoryczną kancelarię.⁴³

9 października 1920 roku Wileńszczyzna opanowana została przez wojska generała Żeligowskiego, który utworzył na tych obszarach tzw. Litwę Środkową. 22 marca 1922 r. Sejm Ustawodawczy RP zatwierdził uchwałę Sejmu Wileńskiego (z 20 lutego tego roku) o inkorporacji Wilna i Wileńszczyzny do Polski. Znów rozpoczęły się prace organizacyjno-remontowe nad wznowieniem działalności Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.⁴⁴ Rozwój Uniwersytetu był możliwy dzięki dotacjom budżetowym państwa, pomocy prywatnych osób i fundacji oraz własnym dochodom uczelni. Rozwijający się w murach dawnej Wszechnicy Wileńskiej Uniwersytet, w swej dwudziestoletniej działalności nawiązywał do jej historii i świetności z czasów wielkich romantyków.

Sukces USB był zapewniony dzięki dobremu poziomowi kształcenia na poszczególnych wydziałach. Niezwykle istotne było także funkcjonowanie Kół Naukowych pogłębiających wiedzę akademików i rozwijających ich pasję naukowe.⁴⁵

Funkcjonujące na USB Koła Naukowe miały na celu podniesienie poziomu wiedzy akademików, rozszerzenie i pogłębienie wiedzy teoretycznej i praktycznej z różnych dziedzin nauki. Obok Koła Chemików Żydów Studentów USB istniały także: Koło Matematyczno-Fizyczne i Astronomiczne, Koło Prawników Studentów USB, Koło Studentów Wydziału Sztuk Pięknych a także Koło Archeologiczne. Jedną z form działalności Kół były zebrania naukowe z referatami wygłaszanymi przez

⁴¹ *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1925/26*, Wilno 1925, s.4; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1926/27*, Wilno 1926, s. 7; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1927/28*, Wilno 1927, s. 6; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1928/29*, Wilno 1928, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929/30*, Wilno 1929, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1930/31*, Wilno 1930, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1931/32*, Wilno 1931, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34*, Wilno 1933, s. 9; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35*, Wilno 1934, s.13; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1935/36*, Wilno 1935, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936/37*, Wilno 1936, s. 13; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937/38*, Wilno 1937, s. 13 – 14; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39*, Wilno 1938, s. 16-17

⁴² CAPL F 175 I A 66, Ewakuacja 1920, s. 911, 32

⁴³ M. Siedlecki: *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, W: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu ...*, op. cit., s. 103-104

⁴⁴ R. Mienicki: *Uniwersytet Wileński*, W: *Wilno i Ziemia Wileńska*, op. cit., s.20

⁴⁵ *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22 – 1937/38*

ich członków lub zaproszonych gości. Organizowano także wycieczki naukowe a dla utrwalenia wiadomości teoretycznych, przeprowadzano dodatkowe ćwiczenia przed egzaminami czy kolokwiami.⁴⁶ Ważnym przedsięwzięciem Kół Naukowych było prowadzenie czytelni prasy i bibliotek, co umożliwiało niezamożnej części akademików korzystanie z drogich książek.⁴⁷ Od roku akademickiego 1919/20 funkcjonowała na USB (przy ul. Uniwersyteckiej 5) Uniwersytecka Biblioteka Publiczna.⁴⁸

Działalność Kół Naukowych wpłynęła niewątpliwie na podniesienia poziomu USB. Na Uniwersytecie odbywały się egzaminy doktorskie a od roku akademickiego 1923/24 habilitacje. Uchwała rady wydziału w sprawie przyznania stopnia doktorskiego była zatwierdzana przez senat uczelni, a następnie rektor w asyście dziekana i promotora dokonywał promocji.⁴⁹ Kadra naukowo-dydaktyczna przeprowadzała na USB badania, prace i laboratoria zgodnie z profilem poszczególnych zakładów. Dodatkowo Uniwersytet w Wilnie utrzymywał stały kontakt z innymi ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą

Uniwersytet Stefana Batorego na Ziemiach Północno-Wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej było ważnym ośrodkiem kultury i nauki polskiej wpływającym na prestiż i rangę Wilna.⁵⁰

⁴⁶ CAPL F 175 15 81, Koło Matematyczno-Fizyczne i Astronomiczne; Ibidem F 175 15 82, Koło Chemików Żydów Studentów USB; Ibidem, F 175 15 87, Koło Prawników Studentów USB; Ibidem, F 175 15 85, Koło Studentów Wydziału Sztuk Pięknych; Ibidem, F 175 15 89, Koło Przyrodników Studentów Żydów USB

⁴⁷ Szerzej na temat Kół Naukowych zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 228-232, 240-250

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ J. K. Czerwiński: *Szkoły wyższe w Polsce. Ustawy. Organizacja Studiów*, Warszawa 1930, s. 20.

⁵⁰ A. Gołubiew: *Znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie dla Ziemi Północno-Wschodnich*, „Rocznik Ziemi Wschodnich” 1938, s. 149